ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ СУДОВОГО ЗАХИСТУ

МАКСАКОВА Р.М. - доктор юридичних наук, професор в.о. завідувача кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»

ORCID: 0000-0002-1755-1234

УДК: 342.7; 342.76; 324.4; 342.8; 342.84.

DOI: https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.41

В статті проведено аналіз чинного законодавства України на предмет з'ясування переліку тих виборчих прав громадян, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану без порушення норм Конституції. В результаті аналізу положень Конституції України, позицій Конституційного Суду України, Виборчого кодексу України, Законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про місцеве самоврядування», «Про правовий статус депутатів місцевих рад» зроблено висновок, що за відсутності прямої конституційної заборони щодо проведення президентських виборів в умовах воєнного стану, — існування законодавчої заборони й, відповідного обмеження права обирати і бути обраними на президентських виборах, має сумнівний зміст (такий, що не відповідає нормам КУ), на відміну від чергових парламентських виборів, проведення яких під час воєнного стану конституційно заборонено. При цьому привертається увага до питання конституційності заборони позачергових і проміжних парламентських виборів. Звертається увага, що дана ситуація вимагає від Конституційного Суду України відповідної реакції у вигляді реалізації покладеного на нього нормами ч. 1 п. 1 ст. 150 Конституції повноваження щодо вирішення питання про конституційність положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в частині заборони проведення президентських виборів. Проведений аналіз базувався на пріоритеті норм Основного Закону з урахуванням конституційно (або законодавчо) визначеного механізму заміщення виборних органів під час дії правового режиму воєнного стану без їх переобрання. В результаті автор констатувала, що в умовах воєнного стану без порушення норм Конституції можуть бути обмежені виборчі права громадян на чергових парламентських та будь-яких місцевих виборах, а обмеження виборчих прав на президентських виборах суперечать нормам Конституції України та існуючим правовим позиціям Конституційного Суду України й потребують судового захисту у вигляді відповідної позиції єдиного органу конституційної юрисдикції України.

Ключові слова: вибори Президента України, воєнний стан, виборча система, виборчі права, парламентські вибори, повноваження, судовий захист, місцеві вибори, Конституційний Суд України, Конституція України.

Постановка проблеми

20 травня 2024 року закінчився конституційний строк повноважень Президента України В.О. Зеленського. Але вже майже рік, як він продовжує виконувати повноваження глави держави понад конституційно встановлений п'ятирічний строк. Така ситуація з боку чинної влади пояснюється тим, що в умовах дії правового режиму воєнного стану, який було введено 24 лютого 2022 року на підставі Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022[1], конституційно допускається обмеження виборчих прав громадян. Це відповідає нормам Основного Закону України. Так, на підставі ана-

лізу положень ч. 2 ст. 64 Конституції України [2], право обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (що проголошене положеннями ч. 1 ст. 38 Конституції України) не віднесено до категорії тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Відповідно, виходячи з конституційного дозволу обмежувати виборчі права в умовах воєнного стану, – положеннями ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3] встановлено заборону проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Все ніби то логічно і зрозуміло, але натомість в суспільстві стали поширюватися думки щодо сумнівності легітимності статусу чинного Президента України, конституційно встановлений строк повноважень якого вже закінчився. Натомість, щодо легітимності парламенту – конституційно встановлений п'ятирічний строк повноважень якого також вже закінчився ще в минулому році, а конституційно визначений строк органів місцевого самоврядування – майже доходить кінця восени 2025 року, – такі сумніви не лунають. В листопаді 2023 року (напередодні чергового строку для проведення виборів глави держави) на офіційному сайті Президента України навіть зареєстровано електронну петицію "Не проводити вибори під час воєнного стану" №22/209780-еп, яка набрала 6240 голосів з необхідних для розгляду 25000 голосів [4]. Але незважаючи на те, що дана петиція не набрала необхідного мінімуму голосів – саме її існування підтверджує сумнівність нормативної заборони виборів Президента в умовах воєнного стану. Якщо би в суспільстві була сто відсоткова позиція щодо конституційності обмеження вибочих прав громадян на президентських виборах, заборона в реалізації яких була проголошена на рівні Закону "Про правовий режим воєнного стану", – не мало би й сенсу в існуванні подібних петицій.

Мета дослідження

Визначити перелік виборчих прав громадян, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану без порушення норм Конституції. Досягнення означеної мети має базуватися на пріоритеті норм Основного Закону з урахуванням конституційно (або законодавчо – в разі видсутності конституційного регулювання) визначеного механізму заміщення виборних органів або посадових осіб під час дії правового режиму воєнного стану без переобрання означених виборних органів чи посадових осіб.

Стан опрацювання проблематики

Питання обмеження прав і свобод людини і громадянина є актульним напрямом сучасних досліджень. Зазначену проблематику підіймали в своїх працях Р. І. Мельник, А. М. Мерник, О. В. Скипнюк, А. С. Славко, Ю. О. Фігель, Т. П. Чубко та інші. Проблеми конституційних обмежень прав людини в умовах воєнного стану досліджував В. М. Купрій у своїй дисертаційній роботі: «Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень». Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні досліджувала Наливайко Л.Р. (2024) [5]. Питання обмеження політичних прав і свобод громадян в Україні в умовах воєнного стану підіймали в своїх роботах Фокіна А.О., Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Зважаючи на перебування України в умовах воєнного стану вже третій рік – серед всього спектру прав людини, які можуть бути обмежені, особливу актуальність набуває питання обмеження виборчих прав в умовах воєнного стану. Це питання стало актуальним предметом для наукових дискусій, серед останніх слід звернути увагу на роботи Ключковського Ю. і Венгер В. (2022) [6], Новак Д.Є. і Морякпротопопової Х.М. (2023) [7], Гринюка Р.Ф. і Гуцуляка О.І. (2023) [8], Монастирського М.В. (2024) [9].

Виклад основного матеріалу

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 85 Конституції України (далі -- КУ) Верховна Рада України має призначити вибори Президента України у строки, передбачені Конституцією. Говорячи про строки призначення чергових президентських виборів, маємо виходити з на-

ступного. На підставі аналізу положень ч. 1 ст. 103 Конституції нормами якої визначено, що Президент обирається строком на п'ять років та ч. 5 ст. 103 Основного Закону положеннями якої встановлено, що чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України слід констатувати, що чергові вибори глави держави мали відбутися в останню неділю березня 2024 року, а призначення їх мало відбутися не пізніше середини грудня 2023 року (бо положеннями п. 2 ст. 78 Виборчого кодексу України визначено, що Верховна Рада України призначає чергові вибори Президента України не пізніш як за сто днів до дня виборів)[10]. Але парламент не призначив чергові вибори глави держави, як то передбачено нормами Основного Закону. Верховна Рада України пояснює таку «бездіяльність» та невиконання покладених на неї п. 7 ч. 1 ст. 85 та ч. 5 ст. 103 КУ повноважень існуванням конституційного дозволу щодо можливості обмежувати виборчі права в умовах воєнного стану та законодавчої заборони щодо проведення виборів в умовах воєнного стану. Так, відповідно до ч. 2 ст. 64 КУ, в умовах воєнного стану не заборонено обмежувати проголошене нормами ст. 38 КУ право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади. На підставі чого відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було введено заборону проводити будь-які вибори в Україні в умовах воєнного стану. Разом з тим, в наукових колах та в суспільстві думка щодо розуміння положень конституційного та законодавчого регулювання щодо виборів розходиться. Справа в тому, що таке обмеження виборчих прав для парламентських та місцевих виборів не викликає сумнівів, а от щодо президентських виборів – має багато дискусійних питань.

Нормами Конституції прямо передбачено що чергові парламентські вибори не проводяться під час воєнного стану: це виходить зі змісту положень ч. 4 ст. 83 КУ якими визначено, що «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану». Тобто, як бачимо, нормами Основного Закону прямо передбачено, що під час дії правового режиму воєнного стану чергові парламентські вибори проводяться лише після його закінчення. При цьому невирішеним, з точки зору конституційного регулювання, залишається питання щодо можливості проведення позачергових чи проміжних парламентських виборів (бо, як відомо, законодавче регулювання передбачає пряму заборону щодо всіх виборів як на рівні Виборчого кодексу (далі – ВКУ), так і на рівні Закону «Про правовий режим воєнного стану»).

Вважаємо, що конституційно може бути допущено застосування в разі потреби (в умовах воєнного або надзвичайного стану) обмежень виборчих прав громадян щодо участі в місцевих виборах. Такий висновок ми робимо враховуючи те, що положеннями п. 30 ч. 1 ст. 85 Основного Закону визначено: до повноважень Верховної Ради України (далі – ВРУ) належить призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування. Як бачимо, конструкція цього положення, на відміну від подібної констукції щодо призначення президентських виборів, не містить припису «...у строки, передбачені Конституцією». Окрім того, слід нагадати, що теорія конституційного права визначає, що конституційно-правовий статус органів місцевого самоврядування не вичерпується положеннями Конституції, а лише окреслюють їх вихідні засади, а деталізація цього статусу визначається нормами конституційного законодавства, зокрема положеннями Законів України «Про місцеве самоврядування» [11], «Про правовий статус депутатів місцевих рад» [12], тощо, а в умовах дії правового режиму воєнного стану може деталізуватися та змінюватися ще й на підставі положень Закону "Про правовий режим воєнного стану". Тому, виходячи з того, що положеннями ст. 19 Закону "Про правовий режим воєнного стану" встановлено заборону проведення виборів до органів місцевого самоврядування в умовах дії правового режиму воєнного стану – можемо констатувати, що логіки взаємодії конституційних приписів і відповідних норм поточного

законодавства щодо місцевих виборів не порушено.

Що ж до обмеження реалізації виборчих прав на президентських виборах в умовах дії правового режиму воєнного стану – виникає великий сумнів щодо відповідності такого обмеження як духу так і букві Основного Закону. Також це не відповідає правовим позиціям Конституційного Суду України щодо конституційно визначеного статусу глави держави та механізмів його обрання. Маємо констатувати, що обмеження на проведення президентських виборів в умовах воєнного стану мають бути визнані неконституційними, бо виключно положеннями КУ, а не законів!!! визначається строк повноважень глави держави, підстави для припинення повноважень і обсяг повноважень ПУ (принаймні за тієї редакції Конституції, яка є чинною на сьогодні) [13, с. 28]. Так традиційним, за весь час існування Конституції України, був підхід щодо визначення статусу Президента виключно нормами Конституції. Такої позиції на протязі всього періоду існування інституту глави держави в Україні дотримувався Конституційного Суду України (далі – КСУ). Зокрема, слід звернути увагу на позиції КСУ за якими було проголошено, що 1) забезпечення дотримання встановленої чинним законодавством України періодичності виборів Президента України має визначальне значення для функціонування демократичної держави, її республіканських засад (речення друге абзацу третього підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) Рішення Конституційного Суду України від 12 травня 2009 року N 10-рп/2009 [14]; 2) при обчисленні строку повноважень Президента України та визначенні дати його чергових виборів повинні застосовуватися положення частин першої, п'ятої статті 103, частини першої статті 104 Конституції України, оскільки згідно з пунктом 7 частини першої статті 85 Основного Закону України до повноважень Верховної Ради України належить „призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією". (речення перше абзацу третього підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 [14]; 3) Конституційний Суд України наголошує, що положення статті 103 Конституції України та інших її статей, які визначають конституційно-правовий статус Президента України, не містять норм, які встановлювали б інший строк, крім п'ятирічного, на який громадяни України можуть обирати главу держави, незалежно від виду виборів (чергових або позачергових). Отже, закріплений частиною першою статті 103 Основного Закону України п'ятирічний строк – єдиний конституційно встановлений строк, на який обирається Президент України. Цей строк однаковою мірою поширюється як на Президента України, обраного на чергових виборах, так і на Президента України, обраного на позачергових виборах. (абзаци четвертий, п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2014 року № 5-рп/2014 [15].

Слід нагадати, що Конституцією України та існуючими позиціями КСУ встановлено, що всі складові конституційно-правового статусу Президента України, в тому числі й строки його обрання, визначаються виключно нормами Конституції України. Зокрема від цього виходять і науковці досліджуючи конституційно-правовий статус Президента України [16, с. 2; 17; 18].

Оскільки положення статті 103 Конституції України не містять будь-яких винятків щодо дії передбаченого нею порядку щодо визначення строків перебування на посаді глави держави понад конституційно встановлений п'ятирічний строк, а також не містять виключень щодо призначення чергових виборів в строки, визначені Конституцією, а в інших нормах Конституції України також немає застережень про можливість перебування на посаді глави держави понад встановлений Конституцією п'ятирічний строк – можемо констатувати, що вибори Президента мають проходити не зважаючи на введений в державі воєнний чи надзвичайний стан, в строки, визначені положеннями ст. 103 Конституції України. І, відповідно, право обирати і бути обраними, може бути обмеженим в умовах воєнного або надзвичайного стану на парламентських та місцевих виборах, але не обмежується для

президентських виборів. В обгрунтування цієї позиції додатково також можемо навести й інші аргументи.

Так, нормами Конституції, щодо реалізації приписів ст. 64 Конституції України стосовно обмежень певних категорій прав є додаткове обгрунтування можливості обмеження виборчих прав на парламентських виборах. Воно полягає в прямо передбаченому положеннями ч. 4 ст. 83 Конституції припису подовження понад встановлений Конституцією п'ятирічний строк повноважень парламенту під час дії воєнного чи надзвичайного стану. І таке подовження повноважень парламенту є реально можливим навіть за умови, якщо певна кількість народних депутатів припинить свої повноваження достроково, або відмовиться подовжувати свої повноваження понад п'ятирічний строк, на який вони обирались, користуючись своїм правом припинити повноваження за особистою заявою на підставі п.1 ч. 2 ст. 81 Конституції. І такі випадки не стануть критичними для функціонування ВРУ, бо враховуючи те, що чинний склад парламенту обирався за змішаною системою, застосування якої передбачало що 50% складу народних депутатів обирається за пропорційною виборчою системою – це дає можливість заміщення вибулих депутатів новими без проведення виборів. І, відповідно, таке оновлення парламенту під час дії правового режиму воєнного стану має забезпечити необхідну кількість народних депутатів для того, щоб парламент мав можливості приймати рішення. А на майбутнє, у зв'язку з передбаченим положеннями ч. 1 ст. 133 Виборчого кодексу порядком формування всього складу парламенту за пропорційною виборчою системою, – взагалі будь-які питання щодо складнощів з кількісним складом парламенту для визнання його повноважним будуть зняті. Бо, як то передбачено положеннями ч. 1 ст. 82 Конституції, на підставі яких необхідно обрання не менш як двох третин від конституційного складу ВРУ щоб вона була повноважною, – за умови 100% обрання всього складу парламенту за пропорційною системою можна буде в будь-який час й за будь-яких умов здійснити заміщення депутатів наступними за списками.

Не має будь-яких проблем з обмеженням виборчих прав під час дії воєнного чи надзвичайного стану й на місцевих виборах. Бо більшість колегіальних органів місцевого самоврядування, що формуються шляхом проведення виборів, тепер також формуються із застосуванням пропорційної виборчої системи, яка передбачає можливість заміщення депутатів замість вибулих без проведення виборів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 192 ВКУ вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також депутатів міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) проводяться за пропорційною системою за відкритими списками місцевих організацій політичних партій. Отже, вибулих депутатів цих рад заміщують наступні за списками політичних партій кандидати. Або існує інший механізм – в разі, якщо районні чи обласні ради не збираються на сесії – їх повноваження можуть бути передані районним або обласних військовим адміністраціям (відповідно до положень ч. 4 ст. 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану».) Місцеві ради, які формуються за мажоритарною виборчою системою відповідно до ч. 1, 5 ст. 192 ВКУ (це сільські селищні, міські ради територіальних громад з кількістю виборців до 10 тисяч) в разі, якщо за певних причин не зможуть виконувати свої повноваження – можуть бути заміщені на період дії правового режиму воєнного стану відповідними військовими адміністраціями населених пунктів на підставі положень ч. 3 ст. 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану». Щодо сільських, селищних, міських голів – то непроведення виборів у зв'язку з дією правового режиму воєнного стану також не стане критичним для тих територіальних громад, де за якихось причин місцевий голова припинив повноваження, а вибори провести не можна зважаючи на дію правового режиму воєнного стану. Бо відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що в разі припинення повноважень сільського, селищного, міського голови (не зважаючи на причину такого припинення повноважень) – його повноваження здійснює секре-

тар відповідної сільської, селищної, міської ради до моменту початку повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на позачергових виборах відповідно до закону, або до дня відкриття першої сесії відповідної сільської, селищної, міської ради, обраної на чергових місцевих виборах. Будь-яких обмежень в обсязі повноважень, що здійснює секретар ради замість відповідного голови Законом не встановлено. Також на підставі положень ч. 3 ст. 4 Закону «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що в разі, якщо сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження – в цих територіальних громадах можуть бути утворені відповідні військові адміністрації населених пунктів. Отже, механізм заміщення колегіальних та одноособових виборних органів місцевого самоврядування на рівні поточного законодавства чітко виписаний і непроведення під час воєнного стану місцевих виборів не буде впливати на легітимність органів, які тимчасово здійснюють місцеве самоврядування на відповідних територіях.

Інша ситуація з заміщенням Президента, строк повноважень якого припинився, або який тимчасово не може здійснити свої повноваження за станом здоров'я або у зв'язку з відпусткою, або який достроково припинив повноваження. Тут конституцієдавець визначив однозначно і категорично неможливість передачі всіх повноважень Президента іншій посадовій особі, або виконання повноважень понад конституційно встановлений срок.

По-перше, в разі, якщо сплинув п'ятирічний срок повноважень Президента – КУ, положеннями п. 7 ч. 1 ст. 85, прямо закріплює за ВРУ повноваження щодо призначення виборів Президента у строки, передбачені Конституцією. І як ми вже зазначали, виключень з цього порядку нормами КУ не передбачено. Про що також було зазначено й в позиції КСУ викладеній ним в Рішенні від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009. Натомість, повноваження ВРУ щодо призначення місцевих виборів, закріплені положеннями п. 30 ч. 1 ст. 85 КУ, не містять припису «у строки, передбачені Конституцією», хоча норми КУ (ч. 3 ст. 141) встановлюють, що чергові місцеві вибори відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради, чи відповідного голови, обраних на чергових виборах. Отже, системний аналіз цих положень КУ допускає призначення місцевих виборів й в інші строки, наприклад, в разі дії правового режиму воєнного стану.

По-друге, в разі, якщо Президент тимчасово не може здійснити свої повноваження за станом здоров'я, або у зв'язку з відпусткою – нормами КУ не передбачена можливість заміщення його на посаді. Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 106 КУ встановлено конституційну заборону для Президена передавати свої повноваження іншим особам або органам. Про це також було наголошено у Висновку КСУ від 1 квітня 2010 року № 1-в/2010 «..чинна Конституція України не передбачає можливості здійснювати будь-якій особі повноваження Президента України, якщо він тимчасово не може виконувати свої обов'язки» [19].

По-третє, якщо Президент достроково припинив повноваження, положеннями ст. 112 КУ передбачено, що виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України, але при цьому чітко обмежується строк виконання цих обов'язків періодом до обрання і вступу на пост нового Президента України. При цьому, нормами цієї ж статті КУ передбачено, що виконання обов'язків Президента України Головою ВРУ не наділяє його всім спектром повноважень Глави держави. Так, Голова ВРУ не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

В разі непроведення виборів Президента в умовах воєнного стану, і продовження повноважень чинного Президента до того моменту, поки не буде припинено воєнний стан і в результаті виборів буде обрано наступного главу держави треба замислитись над питанням хто буде заміщувати Президента в разі, якщо воєнний стан ще не закінчиться, але за певних обставин (заява про відставку, стан здоров'я, смерть) повноваження чинного глави держави припиняться. Положення-

ми ст. 112 КУ передбачено можливість покладення обов'язків Президента на Голову ВРУ лише в разі дострокового припинення повноважень ПУ, та наведена нами ситуація не має відношення до цих положень, бо конституційно визначений п'ятирічний строк повноважень Президента вже закінчився і в цьому випадку дострокове припинення повноважень вже не застосовується. Якщо ж припустити, що з метою політичної доцільності та складної ситуації в державі буде допущено виключення і призначено Голову парламенту замість Президента, повноваження якого закінчились не достроково, а з перевищенням конституційно встановленого строку перебування на посаді, то положеннями вже згадуваної ст. 112 КУ передбачено, що він не може здійснювати повноваження Президента щодо внесення до ВРУ подання про призначення Міністра оборони та Міністра закордонних справ. А в умовах воєнного стану це повноваження для в.о. Президента України є надважливим. Тоді що знову прийдеться робити виключення за принципом політичної доцільності, всупереч нормам чинної Конституції? Напевно, все ж таки, слід констатувати, що застосування інституту тимчасового заміщення Президента України Головою ВРУ можливе лише за умов мирного часу, коли ми чітко розуміємо строк на протязі якого відбудуться вибори і буде обрано нового главу держави. В умовах надзвичайного режиму в разі, якщо ми дотримуємося принципу заборони виборів – виконувач обов'язки Президента призначається на невідомий проміжок часу тому що спрогнозувати розвиток подій в період пандемії, стихійного лиха, або військових дій неможливо. А для Голови ВРУ виконувати обов'язки глави держави тривалий, невизначений час, – занадто складна задача, бо він має одночасно поєднувати головування парламентом, управління всією державою і керівництво Збройними Силами України. До речі, таке об'єднання порушує існування системи "стримувань і противаг" в державі. Отже, в такому разі виникає необхідність розробки нового механізму заміщення ПУ в разі припинення його повноважень в умовах назвичайних режимів, в тому числі під час воєнного стану. Можливо це може бути інститут Віце-Президента, на зразок існування подібного в США, але з обгрунтованим і узгодженим до реалій нашого конституційного ладу і державного устрою порядком обрання або призначення та статусом.

Висновки

За відсутності прямої конституційної заборони щодо проведення президентських виборів в умовах воєнного стану, – існування законодавчої заборони і, відповідного обмеження права обирати і бути обраними на президентських виборах, має сумнівний зміст (такий, що не відповідає нормам КУ), на відміну від парламентських виборів, проведення яких під час воєнного стану конституційно заборонено, що випливає зі змісту положень ч. 4 ст. 83 КУ. До того ж, відсутність Постанови ВРУ про призначення чергових президентських виборів у строки визначені КУ не відповідає положенням ч. 2 ст. 19 КУ та, як наслідок, їх непроведення у визначений КУ строк – порушує конституційно визначений порядок формування органів державної влади (в даному випадку – глави держави) – періодичність, що має істотне значення для функціонування демократичної держави, гарантування її республіканських засад (про що вказував Конституційний Суд України в Рішенні від 29 травня 2013 року № 2-рп/2013 (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини). Для зняття напруги в суспільстві, що виникла у зв'язку з цим питанням, окреслена ситуація вимагає від Конституційного Суду України відповідної реакції у вигляді реалізації покладеного на нього нормами ч. 1 п.1 ст. 150 повноваження з вирішення питання про конституційність положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в частині заборони проведення президентських виборів. Але для реалізації такого повноваження до КСУ має бути внесене відповідне конституційне подання суб'єктом внесення якого може бути ПУ, щонайменше 45 народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений ВРУ з прав людини або Верховної Ради АРК. Поки що ніхто з цих суб'єктів не наважився взяти на себе таку місію й розв'язати болюче питання сьогодення. Отже, виходячи з пріоритету норм Основного Закону та з ура-

хуванням конституційно (або законодавчо) визначеного механізму заміщення виборних органів під час дії правового режиму воєнного стану без їх переобрання, – можемо констатувати, що в умовах воєнного стану без порушення норм Конституції можуть бути обмежені виборчі права громадян на чергових парламентських та будь-яких місцевих виборах, а обмеження виборчих прав на президентських виборах суперечать нормам Конституції України та існуючим правовим позиціям Конституційного Суду України й потребують судового захисту у вигляді відповідної позиції єдиного органу конституційної юрисдикції України.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затв. Законом України від 24.02.2024 № 2102-IX.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

2.Конституція України: Закон України 28 червня 1996 року. Верховна Рада України.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.03.2025).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Електронна петиція "Не проводити вибори під час воєнного стану" №22/209780-еп. Автор (ініціатор) Нотевський О.Є. дата оприлюднення 06 листопада 2023 року URL: https://petition.president.gov.ua/petition/209780

5. Наливайко Л.Р. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології. Серія : Право.*2024. № 3 (31). С. 622-635.

6. Ключковський Ю., Венгер В. Передумови та виклики для організації й проведення виборів в Україні у післявоєнний час : дослідження з оцінки ситуації/ Рада Європи. Київ, 2022. 38 с.

7. Новак Д.Є., Моряк-Протопопова Х.М. Спроба дискурсивного аналізу проведення виборів під час війни (український досвід). *Молодий вчений*. 2023. № 1 (113). С. 126–131. URL: https:// molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5709/5586.

8. Гринюк Р.Ф., Гуцуляк О.І. Вибори в умовах воєнного стану: конституція, законодавство, реальність. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. Вип. 80: част. 1, 2023. С. 113-123.

9. Монастирський М.В. Позачергові парламентські вибори в Україні під час воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» 2024. №5. С. 106-113.

10. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. Верховна Рада Україн. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text

11. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-BP.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

12. Про правовий статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року № 93-IV .URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text

13. Максакова Р.М. Підстави припинення повноважень Президента України: нотатки до конституційних змін. *Тиждень науки-2024.* Юридичний факультет. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 15–19 квітня 2024 р. / Редкол. : Вадим Шаломєєв (відпов. ред.) Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2024. 256 с. С. 26-28 https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2024/conf/4.1/TN-YF_2024.pdf

14. Рішення Конституційного Суду України N 10-рп/2009 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 17 Закону України „Про вибори Президента України" та Постанови Верховної Ради України „Про призначення чергових виборів Президента України" від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-09#Text.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV

„Перехідні положення“ Конституції України (справа про строк, на який обирається Президент України) від 15 травня 2014 року № 5-рп/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-14#Text

16. Жукорська Я., Тарасюк Р. Конституційно-правовий статус Президента України. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 4 (16). 2018 р. С. 163-167.

17. Максакова Р.М. Повноваження Президента України під час дії правового режиму воєнного стану. *Приватно-правові та публічно-правові відносини:* модернізація розвитку в умовах воєнного стану: збірник матеріалів III Міжнародної конференції (м. Кропивницький, 18 жовтня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 25-27.

18. Максакова Р.М. Напрями повоєнного реформування конституційно-правового статусу Президента України в умовах дії надзвичайних правових режимів. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування:* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 груд. 2024 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 43-47.

19. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 80, 105, 108 Конституції України) від 1 квітня 2010 року № 1-в/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-10#Text

Maksakova R.M.,
e-mail: maksakovaruslana@gmail.com

RESTRICTIONS ON THE ELECTORAL RIGHTS OF CITIZENS UNDER MARTIAL LAW: ON THE QUESTION OF CONSTITUTIONALITY OR THE NEED FOR JUDICIAL PROTECTION.

The article analyzes the current legislation of Ukraine in order to clarify the list of those electoral rights of citizens that may be limited in conditions of martial law without violating the norms of the Constitution. As a result of the analysis of the provisions of the Constitution of Ukraine, the positions of the Constitutional Court of Ukraine, the Election Code of Ukraine, the Laws of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, “On Local Self-Government”, “On the Legal Status of Deputies of Local Councils”, it is concluded that in the absence of a direct constitutional ban on holding presidential elections in conditions of martial law, the existence of a legislative ban and, accordingly, a restriction on the right to vote and be elected in presidential elections has a dubious meaning (one that does not comply with the norms of the Constitutional Court), in contrast to regular parliamentary elections, the holding of which during martial law is constitutionally prohibited. At the same time, attention is drawn to the issue of the constitutionality of the ban on early and mid-term parliamentary elections. It is noted that this situation requires the Constitutional Court of Ukraine to respond appropriately in the form of implementing the authority vested in it by the norms of Part 1, Clause 1, Article 150 of the Constitution to resolve the issue of the constitutionality of the provisions of Part 1, Article 19 of the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” in terms of the ban on holding presidential elections. The analysis was based on the priority of the norms of the Basic Law, taking into account the constitutionally (or legislatively) defined mechanism for replacing elected bodies during the legal regime of martial law without their re-election. As a result, the author stated that under martial law, the electoral rights of citizens in the next parliamentary and any local elections may be limited without violating the norms of the Constitution, and restrictions on electoral rights in the presidential elections contradict the norms of the Constitution of Ukraine and the existing legal positions of the Constitutional Court of Ukraine and require judicial protection in the form of a corresponding position of the sole body of constitutional jurisdiction of Ukraine.

Keywords: elections of the President of Ukraine, martial law, electoral system, electoral rights, parliamentary elections, powers, judicial protection, local elections, Constitutional Court of Ukraine, Constitution of Ukraine.